

Onze opa's in de oorlog

Colofon

ISBN: 978 94 6365 629 0

1e druk 2024

© 2024, Lieke van Amstel en Harry Vogels

Uitgeverij Elikser

Ossekop 4

8911 LE Leeuwarden

www.elikser.nl

Drukwerk: CSL digitaal B.V.

Vormgeving binnenwerk en omslag: Evelien Veenstra

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op wat voor wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgeverij.

This book may not be reproduced by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the author and the publisher.

Onze opa's in de oorlog

Lieke van Amstel

Harry Vogels

Inhoud

Woord vooraf	7
Deel 1 - Bas en Jan in de jaren 1900 tot 1940	9
Deel 2 - Bas en Jan in de eerste oorlogsjaren	18
Deel 3 - Jan vlucht en Bas wordt gevangengenomen	31
Deel 4 - Zwijgen na de oorlog	40
Deel 5 - Na meer dan zestig jaar wordt het zwijgen doorbroken	43
Deel 6 - Over goed en fout in de oorlog	53
Deel 7 - Verhalen van leerlingen van de groepen 8 van de Violenschool	55
Tekeningen van leerlingen van de groepen 8 van de Violenschool	61
Deel 8 - Toelichting bij namen, woorden en afkortingen	73
Met dank aan	79

Woord vooraf

Aan het begin van dit boek wil ik je graag uitleggen hoe en waarom mijn vrouw Lieke van Amstel en ik dit kinderboek hebben gemaakt.

In 2004 leer ik Lieke kennen. Lieke is dan 52 jaar en ik 54. Twee jaar later trouwen we in Hilversum. Wij ontdekken dat wij allebei een bijzondere opa hebben. De opa van Lieke heet Bas Herman en die van mij Jan Vogels. Allebei zijn zij geboren in 1893. Maar er is wel een heel groot verschil. En dat gaat over hun rol in de Tweede Wereldoorlog. De opa van Lieke is verzetsman en is in 1945 overleden in een concentratiekamp. Mijn opa is vóór de nazi-Duitsers. Maar wat er precies met beide opa's in en na de oorlog is gebeurd, is tientallen jaren een groot geheim in beide families.

In 2008, 63 jaar na de oorlog, gebeuren er bijzondere dingen in ons leven. De familie van Lieke leest in het boek *Nederlanders in Neuengamme* iets over hun opa Bas. Neuengamme was een concentratiekamp in Duitsland. En in mijn familie komen na de dood van mijn moeder, in oktober 2008, dozen tevoorschijn waarin zich informatie bevindt over het foute oorlogsverleden van mijn opa Jan. Vanaf 2008 gaan Lieke en ik uitgebreid aan het werk met deze informatie.

Over de opa van Lieke komen we in Duitsland veel te weten. Ikzelf kom vanaf 2008 in Nederlandse archieven veel te weten over mijn opa.

In 2021 schrijf ik over mijn opa in het boek *Schaamte en trots in Wassenaar*. Hierin vertel ik ook iets over de opa van Lieke.

Na het uitkomen van dit boek krijgen Lieke en ik de vraag om op scholen in heel Nederland gastlessen te geven over onze opa's. Dat gaat via het Steunpunt Gastsprekers Westerbork. Gastlessen over goed en fout in de oorlog. Begin 2023 komen we ook op de Violen school in Hilversum voor een gastles.

Op de Violen school ontstaat dan het idee om met hulp van leerlingen van de twee groepen 8 van deze school aan de hand van de verhalen over beide opa's een kinder- en leerboek te maken over de Tweede Wereldoorlog. Wij vragen de kinderen van de groepen 8 onze voorlopige tekst te beoordelen en wij vragen hen ook tekeningen te maken en verhaaltjes te schrijven. Dat gebeurt in de periode oktober 2023 tot maart 2024. Een keer in de maand komen Lieke en ik op de school en dan lezen we een deel van ons nog te maken boek voor. De leerlingen beoordelen de tekst, die zij ontvangen via e-mail. En zo ontstaat dit boek, dat bestaat uit acht delen. Zes delen gaan over onze opa's. In deel 7 staan de verhalen en de tekeningen van de leerlingen. In deel 8 staat een toelichting bij namen, woorden en afkortingen.

Lieke en ik zijn heel blij mee met alle hulp van de leerlingen. Zij hebben ons geweldig geholpen met dit boek over onze opa's. Een boek over beide kanten van de oorlog. Over verzet tegen de Duitsers en samenwerken met de Duitsers. Een boek over goed en fout in de Tweede Wereldoorlog.

Veel leer- en leesplezier, ook namens mijn vrouw Lieke.

Harry Vogels
Hilversum, april 2024

Deel 1 - Bas en Jan in de jaren 1900 tot 1940

1893 en 1900

Bas en Jan zijn zeven jaar als een nieuwe eeuw begint. Zij zijn allebei geboren in het jaar 1893. Het is dan het jaar 1900, het begin van de twintigste eeuw. Zij zitten allebei in de tweede klas van de lagere school, maar wel op scholen in verschillende plaatsen. Bas in Den Helder en Jan in Wassenaar. Na de lagere school is er geen leerplicht meer. Als ze twaalf zijn, mogen ze al hele dagen gaan werken.

Bas na de lagere school

Bas gaat na zijn twaalfde jaar niet direct werken. Na de lagere school gaat hij een paar jaar naar de technische school. Als hij zestien is, in 1910, krijgt hij zijn diploma techniek en gaat hij werken bij de marine in Den Helder. Den Helder heeft een werf waar marineschepen worden gebouwd en gerepareerd. Er is veel onderhoud nodig aan de schepen en Bas werkt daar graag aan mee.

Bas na zijn achttiende jaar

In 1912, als Bas achttien is, wordt hij beroepsmilitair. Hij gaat aan de slag bij de genie. Dat is een moeilijk woord. Je spreekt het uit als 'sje-nie'. De genie zorgt ervoor dat een leger zich makkelijk kan verplaatsen van de ene plek naar de andere. De genie regelt dat er geen hindernissen zijn, zoals kapotte bruggen of wegen. Ook moeten ze nagaan of de vijand geen obstakels heeft gebouwd. Het bouwen van overnachtingskampen en het maken van waterputten is eveneens een taak van de genie. Bas blijft militair tot 1918.

In dat jaar eindigt de Eerste Wereldoorlog. Dat is een hele

grote oorlog in Europa. Maar Nederland doet hier niet aan mee. Wij blijven neutraal, zoals men dat noemt.

Bas krijgt een vriendin en een mooie baan

Als Bas 25 is, verhuist hij van Den Helder naar Den Haag. Het is dan 1918. Daar woont ook zijn vriendin Alida. Hij gaat werken bij het Staatsbedrijf der Posterijen en Telegrafie. Dat is de volledige naam van dat bedrijf dat men afgekort PT noemt. Als ingenieur houdt hij zich bezig met telefoonverbindingen. Dat is een nieuw onderdeel van dit bedrijf. De telefoon wordt steeds populairder. In 1928 verandert daarom de naam van zijn bedrijf. Het wordt Staatsbedrijf der Posterijen, Telegrafie en Telefonie, afgekort PTT.

Bas met zijn vriendin Alida.

Bas trouwt met Alida en ze krijgen twee dochters

Bas en Alida trouwen in 1920 in Den Haag. Ze krijgen twee

dochters, Hanna en Els. Hanna wordt later de moeder van Lieke. Ze wonen met z'n vieren een groot aantal jaren in Den Haag en Bas krijgt bij de PTT een steeds hogere functie. Hij wordt hoofdingenieur en werkt net als iedereen in die tijd zes dagen per week. Alleen op zondag is hij vrij.

Steeds meer mensen met een telefoon in huis

Steeds meer mensen krijgen thuis een telefoon. Dat betekent dat er grote telefooncentrales gebouwd moeten worden. Bas heeft het hier enorm druk mee. Hij heeft veel verstand van telefoontechniek. De telefoonverbindingen worden ook steeds meer geautomatiseerd, met ingewikkelde machines.

Bas en zijn gezin in Alkmaar

In 1936 verhuist Bas met zijn gezin van Den Haag naar Utrecht. Hier gaat hij werken in het grote PTT-gebouw op het Neude, midden in het centrum van Utrecht. Dit gebouw staat vol met apparatuur voor alle telefoonverbindingen. Kort voor de oorlog, in 1939, vraagt de baas van Bas of hij naar Alkmaar wil verhuizen. Hier moet een nieuwe telefooncentrale worden gebouwd. Bas gaat daar met zijn gezin wonen op de Westerweg 67. Als de oorlog uitbreekt, woont hij hier met zijn vrouw en twee dochters.

In Wassenaar begint Jan al heel jong met werken

Jan heeft een heel ander leven dan Bas. Hij gaat direct na de lagere school werken in een hotel in Wassenaar. Hij is dan twaalf jaar en wordt piccolo. Dat is een moeilijk woord, maar het houdt in dat hij hotelgasten helpt met het sjouwen van hun koffers. Hij werkt zes dagen in de week en meer dan tien uur per dag.

Jan begint als schilder en wordt daarna postbode

Als Jan vijftien is, wordt hij knecht van een huisschilder. En als hij twintig is, wordt hij postbode bij hetzelfde bedrijf als Bas, de PT. Hij gaat op zijn fiets post bezorgen in het dorp Wassenaar. De meeste straten en lanen in Wassenaar zijn dan nog zandpaden en er zijn nog geen lantaarnpalen. Als postbode werkt Jan heel veel. Zes dagen in de week en soms wel twaalf uren per dag. Alleen op zondag is Jan vrij. Hij woont met zijn ouders en zijn zus midden in het kleine dorp Wassenaar.

Jan trouwt met Maria en krijgt zes kinderen

Jan trouwt in 1921 met Maria. Ze krijgen vier zonen en twee dochters. Het gezin woont op het Tuinpad 21 in Wassenaar. Dat is een smal zandpad achter de winkelstraat. De woning ligt niet aan de weg zelf, maar achteraf, en heeft een plaatsje voor de deur. Dat plaatsje delen ze met de burens op de huisnummers 19 en 17. Het is een huis zonder stromend water, zonder gas, zonder wc en zonder douche. Voor de wc moet je naar buiten, naar de schuur. Daar is een put in de grond. En water moet je in de keuken met een pomp uit de grond halen.

Jan gaat de politiek in

Als Jan dertig jaar is, wordt hij gekozen in de gemeenteraad van Wassenaar en gaat hij zich met de politiek in Wassenaar bemoeien. Hij is fractievoorzitter van de katholieke partij. Het is dan 1923, het jaar waarin vrouwen voor het eerst mogen stemmen. Voor die tijd mochten alleen de mannen stemmen.

Armoede

Als Jan in de gemeenteraad komt, is er veel armoede in Nederland. De werkloosheid is heel groot en als je geen werk

hebt, ben je afhankelijk van een kleine uitkering van de gemeente of de kerk. Jan is erg actief voor de katholieke kerk in Wassenaar. De katholieken hebben in die tijd veel macht, ook in de Tweede Kamer. Jan zet zich in Wassenaar volop in om werkloze arbeiders weer aan het werk te krijgen. Ook zorgt hij ervoor dat ze betere huizen krijgen. Jan doet erg zijn best om andere mensen te helpen. Hij is een sociaal mens.

Jan krijgt belangstelling voor Hitler

Na tien jaar stopt Jan met het werk in de gemeenteraad in Wassenaar. Hij heeft het te druk met zijn baan en zijn kinderen. Het is dan 1933. Hij blijft zich wel interesseren voor de politiek. Vooral voor de politiek in Duitsland heeft hij belangstelling. In Duitsland bestaat dan al meer dan tien jaar de Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij, afgekort de NSDAP. Een zeer geliefde partij, die miljoenen stemmen krijgt bij de verkiezingen. Jan wordt aanhanger van de leider van deze partij: Adolf Hitler.

Anton Mussert

In Nederland wordt in 1932 de NSB opgericht, een nieuwe politieke partij. NSB is de afkorting van Nationaal-Socialistische Beweging. De leider van die partij is Anton Mussert.

Verkiezingsposter NSB.

Dictators

Anton Mussert en Adolf Hitler zijn allebei een dictator. Zij willen in hun eentje bepalen wat goed is en wat fout. In Duitsland worden al vóór de oorlog veel tegenstanders van Hitler opgesloten en vermoord. Maar Adolf Hitler gaat nog verder. Hij stelt het Germaanse ras van de Duitsers boven alle andere rassen. Die andere rassen vindt hij maar niets. En het Joodse ras wil hij vernietigen. Maar ook aan andersoortige mensen heeft hij een hekel. Zo worden bijvoorbeeld gehandicapten en homoseksuelen vervolgd en vermoord.

Opa en oma Vogels, met zes kinderen in 1936. Op de wand van de schuur staat Heil Hitler.

Lid van de NSB

Jan leest veel over Hitler en Mussert. Hij is aanhanger van beiden. Maar in de jaren dertig wordt hij nog geen lid van de NSB. Dat wordt hij pas in 1940. Als hij dat eerder zou hebben gedaan, zou hij zijn baan zijn kwijtgeraakt. Ambtenaren

mogen namelijk geen lid zijn van de NSB. Bij de verkiezingen van 1939 haalt de NSB net iets meer dan 5 procent van de stemmen. Al meer dan 100.000 Nederlanders zijn dan lid van de NSB.

Het begin van de Tweede Wereldoorlog

Op de ochtend van 1 september 1939 klinkt Hitlers stem in heel Duitsland op de radio. Hij zegt dat Duitsland is aangevallen door Polen en dat de Duitsers vanaf zes uur in de ochtend terugschieten.

Maar dit verhaal over de Poolse aanval is een leugen. Duitse soldaten, verkleed als Polen, hebben een radiozender in de grensstad Gleiwitz aangevallen en valse informatie verspreid.

Dit geeft Hitler een excuus om Polen aan te kunnen vallen. En deze aanval is het begin van de Tweede Wereldoorlog.

Nederland in 1939, net voor de oorlog

In 1939 is het in Nederland nog geen oorlog. Maar de spanning is wel heel groot. Alle Nederlanders merken dat. Veel voormalige militairen krijgen een oproep om paraat te staan bij een aanval door de Duitsers. Nederland treft ook voorbereidingen om mensen te evacueren. Het plan is om gebieden in het midden van ons land onder water te zetten zodat de Duitsers dan niet verder kunnen. Een van die gebieden ligt rond Amersfoort. Duizenden inwoners van Amersfoort moeten verplicht naar de provincie Noord-Holland verhuizen. Zij worden daar ondergebracht bij gezinnen en alleenstaanden. Maar de Duitsers hebben hele andere plannen. Ze komen niet over land, maar door de lucht.

Oorlog in Nederland

Het is vrijdag 10 mei 1940. De Duitsers vallen Nederland binnen. Vele Nederlanders schrikken in de nacht van 9 op 10 mei wakker van de honderden Duitse vliegtuigen, met daarin duizenden soldaten. Ook Bas en Jan schrikken wakker. Zij wonen in de buurt van vliegvelden en juist daar komen aan parachutes honderden soldaten naar beneden. De oorlog tussen Nederland en Duitsland is begonnen.

Deel 2 - Bas en Jan in de eerste oorlogsjaren

Het gezin van Bas aan het begin van de oorlog.

Begin van de oorlog

Midden in de nacht van 9 op 10 mei 1940 gaat bij Bas, Alida en hun kinderen het luchtalarm af. Het hele gezin gaat snel naar de kelder. Rond de klok van twee uur vliegen de eerste vliegtuigen boven de stad. Bijna een uur lang horen zij ook de bombardementen op Vliegveld Bergen, even buiten de stad. Het is allemaal heel verschrikkelijk en ze zijn bang. Maar gelukkig wordt Alkmaar niet gebombardeerd. Die nacht slapen ze alle vier heel weinig. Er staan geen bedden in de kelder, slapen doen ze op stoelen. Vader Bas luistert veel naar de radio. De autoriteiten roepen de bevolking op om binnen te blijven. Buiten is het veel te gevaarlijk. Gelukkig is er genoeg eten in huis, zodat ze een paar dagen vooruit kunnen. Na vrijdag 10 mei 1940 zijn het heftige dagen voor Bas, zijn vrouw Alida en hun twee kinderen. De

oorlog is begonnen. Hanna is dan zestien en haar zusje Els twaalf.

Duitsers in Alkmaar

De honderden Duitse militairen die zijn gedropt via parachutes komen terecht in de duinen en zijn daarvandaan vrij snel in de stad. Op zondag 12 mei 1940 lopen er al honderden militairen in Alkmaar, ook in de straat waar Bas woont. Angstig is het wel, maar gelukkig wordt er niet geschoten en gevochten.

Vechten tegen de Duitsers

Dat vechten gebeurt wel ergens anders in Nederland, rond de Grebbeberg. De Grebbeberg ligt in de plaats Rhenen in de provincie Utrecht. Het is niet een echte berg maar een grote heuvel, midden in ons land. Tienduizenden Nederlandse en Duitse soldaten vechten tegen elkaar. Duizenden van hen sneuvelen. De strijd bij de Grebbeberg duurt tot maandag 13 mei 1940. Dan trekt het Nederlandse leger zich terug.

Nederland geeft zich over

Dinsdag 14 mei 1940 voeren de Duitsers de druk op. Ze bombarderen het hele centrum van Rotterdam. Er zijn honderden doden, duizenden gewonden en het stadscentrum van Rotterdam is verwoest. De Duitsers zeggen dat als Nederland zich niet overgeeft er nog veel meer bombardementen zullen komen. Nog dezelfde dag besluit de Nederlandse regering dat ons land zich overgeeft. Het is nog steeds oorlog, maar de gevechten in ons land zijn voorbij. Nederland is dan een bezet land. Bezet door nazi-Duitsland.

Nederland bezet

Vanaf 15 mei 1940 hebben de Duitsers het voor het zeggen in Nederland. Er komen nieuwe wetten en regels. Een van de eerste nieuwe regels is de spertijd. Vanaf 1 november 1940 mag niemand naar buiten tussen twaalf uur 's nachts en vier uur in de morgen. En alle ramen in alle gebouwen moeten verduisterd worden met gordijnen of ander materiaal. In de donkere nacht mag er geen licht van binnen naar buiten schijnen. De Duitsers zijn bang voor de vliegtuigen uit Engeland. Die mogen niet zien waar ze vliegen. De hele stad moet in de avond en nacht pikkedonker zijn.

Persoonsbewijs

Al snel na de bezetting wordt het persoonsbewijs ingevoerd. Iedere Nederlander van vijftien jaar en ouder is verplicht dit identiteitsbewijs altijd bij zich te dragen. Op het bewijs staan een foto en een vingerafdruk. De gegevens staan genoteerd in een centraal register. De invoering stuit op weinig verzet. Ook Hanna krijgt een identiteitsbewijs. Els heeft nog geen persoonsbewijs nodig, zij is nog geen vijftien.

Weer aan het werk

Bas, Alida, Hanna en Els zijn begin 1941 weer druk met alle dagelijkse dingen, maar alles is wel anders dan voor de oorlog. Het land is bezet. De Duitsers hebben het voor het zeggen. Maar er wordt gelukkig niet gevochten.

Uitsluiting Joden

Op zijn werk bij de PTT krijgt Bas te maken met een Duitse baas. En dat is soms moeilijk. Van de Duitsers mogen Joden geen telefoon meer in huis hebben. En dat is een van de dingen die Bas bij de PTT moet regelen. Bas heeft hier heel veel